

Beata Gotthardi-Pavlovsky

NEKI PROBLEMI TEORIJE I PRAKSE NA ZAŠTITI ETNOGRAFSKE GRADE
I SPOMENIKA

1. U današnjoj fazi konservatorskog razmišljanja o građi nacionalne kulturne baštine, držim da svaki razgovor o konservatorskom odnosu prema građi predajne narodne kulture mora početi od temeljnih rasprava o sadržaju i opsegu predajne narodne kulture same, te dalje o njenom položaju u širem društvenom pojmovanju nacionalne i opće kulture.

Služim se naslovom "predajna narodna kultura" za onu kulturu, koja se je osnovala u određenom društvenom kontekstu, a koja se obnavlja i koja traje na temelju neposrednih zasada predaje.

Služim se naslovom "konservatorski odnos prema građi" predajne narodne kulture za onaj odnos društva prema građi koji prati građu u njenoj situaciji. Ispitujući građu u njenom životu jučer, promatrajući i zaštićujući građu u životu danas, predviđajući uslove života građi sutra.

U ovom opsegu stručnog i društvenog rada okupljaju se temeljni činioci za dalja razmatranja o složenim pitanjima kontinuiteta kulture i razvoja kulture; u kojim pitanjima konservatorski odnosi prema građi predajne narodne kulture dobivaju svoje istaknuto mjesto.

2. Razlog zbog kojeg se u ovom radu služim naslovom predajna narodna kultura za cjelokupni sadržaj predajnog inventara hrvatskog i južnoslavenskog sela, umjesto naslova etnografska ili folklorna kultura, višestruk je.

Prvo, ovim naslovom sjedinjujem obje temeljne podjele građe o narodnom predajnom životu u jednu, te se tako i etnografska građa i folklorna građa kao i građa socijalne predajne kulture nalaze na istom području problematskih rasprava. Sjedinjenu građu predajne narodne kulture naslovljujem dalje kao

p r o s t o r,
o b j e k t,
p r e d m e t,
p o n a š a n j e,

sve organizirano prema zasadama predaje.

Drugo, ovim se naslovom služim u današnjem našem razgo-

voru i zato da bih potakla raspravu o odnosu naslova: "predajna narodna kultura i "narodna kultura". Odnosno, da bih analogno osnovnom pitanju etnološke znanosti: što je objekt etnološkog istraživanja? - postavila paralelno pitanje: što je objekt etnološke zaštite? Polazim sa stajališta da je objekt etnološkog istraživanja seljačka kultura odnosno plućna i motičarska kultura, te da je inventar ove kulture također objekt etnološke zaštite.

U šire društvenim razmatranjima o situaciji u kojoj ovaj inventar traje odnosno odumire, naslov predajna narodna kultura obvezuje na onu potrebnu distancu prema dokazima kulture, koja je neophodno potrebna za objektivno vrednovanje. Imajući u vidu svu složenost položaja seljačke kulture u vremenu i prostoru, i imajući u vidu neke određene kriterije koji će ovu kulturu valorizirati i u posebnim i u općim uvjetima.

Za razliku od heterogenog naslova narodna kultura koji naslov uključuje i sve suvremene sadržaje kolektivnog ponašanja, raznih izvora, prema kojima se ne može uvijek zauzeti stav distance u procesu vrednovanja njenih elemenata. U ovom trenutku našeg razgovora tek dodajem da i kazivači predajne narodne kulture razlikuju sadržaj riječi "narodno" od, na primjer, "starinskog". Za njih je najčešće "narodno" ono što traje danas i kako ono traje danas. "Starinsko" je davno prošlo ali prisutno u sjećanju. Ovu pojednostavljenu shemu podjele narodne kulture na "narodnu" u užem smislu riječi, s kojom je vezana usko promjena te kulture i to ona pretežno skokovita, i na "predajnu narodnu" s kojim je vezana izvjesna stalnost kulturnih elemenata, citiram tek iz praktičnog razloga. Zbog stjecanja relativnog uporišta za organizirani razgovor o svim složenim pitanjima koja se odnose na seljačku kulturu u suvremenom društvenom kontekstu i u kontekstu opće nacionalne kulture i njenog kontinuiteta.

Treće, naslovom predajna narodna kultura, služim se u svom praktičnom radu i zato da bih bila, posredno, sredini u kojoj djelujem bliža. Držim da je dužnost službi zaštite etnografske građe i spomenika da bude razumljiva okolini o kojoj se radi te da konservator etnolog mora korespondirati sa imocima i kazivačima građe te s upravno-pravnim službama povjerenog terena na najjednostavniji način. Do sada se pokazalo da je naslov predajna narodna kultura ili "starinska" narodna kultura obostrano jasna tema razgovora, odnosno najbliže naslovljena za ovaj otvoreni društveni proces koji se zove: služba zaštite etnografske građe i spomenika.

3. Raspravljajući o kriteriju za utvrđivanje spomeničnog svojstva elemenata predajne narodne kulture odnosno, raspravljajući o kriteriju za utvrđivanje sadržaja predajne narodne kulture kao naslova koji obvezuje na dotični obujam, dotiče se kriterija za utvrđivanje etnografskog svojstva ili folklornog svojstva za naslovljeni prostor, objekt, predmet, ponašanje.

Prema kojem kriteriju utvrđujemo da li određen prostor, objekt, predmet ili ponašanje ima etnografsko odnosno folklorno svojstvo? Prema kojem kriteriju bismo mogli utvrditi da li dotični prostor, objekt, predmet, ponašanje ulazi u temu razgovora o bilo kojoj društvenoj intervenciji za pitanje njegovog relativnog trajanja? Drugim riječima, prema kojem kriteriju bismo mogli utvrditi da li oblikovanje prostora, objekta, predmeta, ponašanja ima svojstvo predaje, te da li nas ono zanima kao objekt zaštite ili bilo kojeg društvenog interesa? Čini mi se da bi za ova pitanja bio veoma važan kriterij funkcije. Nema predmeta, objekta, prostora ili ponašanja koji se obnavljaju, koji traju prema zasadama predaje, a da mjera njihove poruke ne odgovara mjeri sušte potrebe. Bez obzira u ovom trenutku i za ovaj razgovor o kojim se kulturno-povijesnim utjecajima tu radilo. Stoga bih rekla, da prostor, objekt, predmet, ponašanje, osnovano u funkciji i obnavljano u funkciji ima etnografsko odnosno folklorno svojstvo.

Dalje, rekla bih da prostor, objekt, predmet, ponašanje, osnovano u funkciji a danas izvan funkcije ima također etnografsko odnosno folklorno svojstvo, dok predmet, objekt, prostor, ponašanje, osnovano i oblikovano prema zasadama predaje ili producirano izvan predajne funkcije nema ni etnografskog ni folklornog svojstva. Tu počinje tek pojava etnografske ili folklorne reprodukcije koja nastupa s pojmom kopije originalnog predajnog rukopisa. Reprodukcija etnografske i folklorne građe nastupa onog trenutka kada se prostor, objekt, predmet, ponašanje, organizirano prema zasadama predaje reproducira ne zbog vlastitih, predajno-funkcionalnih, već vanjskih, građi stranih uzroka.

Za razliku od predajno-funkcionalnog obnavljanja etnografskog odnosno folklornog prostora, objekta, predmeta, ponašanja, koji briše razlike između originala i prijepisa, prijepisa i originala.

Obnavljanje etnografskog i folklornog rukopisa u funkciji - oblik je postojanja tog rukopisa, te tu ne može biti riječ o kopijama čak niti o prijepisu rukopisa.

Etnografska ili folklorna kopija, to jest izvan funkcije produciran etnografski ili folklorni prostor, objekt, predmet, ponašanje, nema etnografskog ni folklornog svojstva, ali može imati neko drugo objektivno svojstvo. Može predstavljati prijepis rukopisa kojeg više u originalu nema, može predstavljati djelo umjetnog obrta ili umjetničko djelo. Ono može biti kvalificirano i kao spomenik kulture, ali to nije etnografski spomenik i to nije folklorni spomenik.

4. Kriterij funkcije držim jednim od glavnih kriterija i kada je u pitanju relativno razgraničenje pojnova o takozvanoj živoj i takozvanoj neživoj građi predajne narodne kulture.

Onog trenutka kada se građa predajne narodne kulture odjeljuje od svoje životne funkcije, kada se ona izdvaja od svog neposrednog životnog konteksta, ona gubi svoja životna, a dobiva spomenična svojstva.

U novim životnim uvjetima koji više ne proizlaze iz građe same, već proizlaze iz naše svijesti o vrijednosti građe, ta građa prestaje biti živa te postaje spomenik ili ekponat.

Služeći se dalje u ovom sadržajnom kontekstu kriterijem spontanosti za ocjenjivanje situacije u kojoj se nalazi građa, iznosim svoje mišljenje da će još možda jedna ili dvije generacije, tu i tamo, spontano - dakle živo - obilježiti svoj odnos prema životu i okolini na način utvrđene predajne navike. Pitanje je tek vremena kada će na cijelom području naše zemlje prestati spontani predajni odnos prema životu i okolini.

U metodskom smislu riječi, pokazat će nam se da će služba koja vrši zaštitu etnografskih spomenika, ili služba koja vrši zaštitu folklornih spomenika, negdje i svjesno ubrzati proces odumiranja starih funkcija i spontanog reagiranja dotičnih spomenika na život, kako bi zadržala taj izabrani predajni sadržaj u suvremenom životnom kontekstu, tj. u njegovoj spomeničnoj poruci.

Služeći se kriterijem funkcije i kriterijem spontanosti za ocjenjivanje situacije u kojoj se građa predajne narodne kulture nalazi, osobito u kojoj se nalazi povijesna građa predajne kulture, iznosim svoj dojam, da ta građa nije živa, već da je u životu prisutna. Onako kao što su tek u životu prisutni i svi valorizirani i prezentirani spomenici kulture kojima smo, nakon izvršenog procesa valorizacije, a nakon prestanka njihovog funkcionalnog i spontanog života, tražili nove namjene da bi ih zadržali u prisutnosti.

Pri kraju ovog dijela razgovora rezimiram iznesena iskustva te naslovljujem etnografska i folklorna svojstva kao svojstva predaje, u kojima su dotični prostori, objekti, predmeti, ponašanja, osnovani i u kojima traju.

Služim se metodom analogije da bismo u razmišljanjima o suvremenoj narodnoj kulturi u svim njenim različitim interpretacijama zauzeli stav kojega ima služba zaštite prema objektima 19. ili osobito 20. stoljeća. Pojave narodne kulture nastale u novije ili najnovije doba ne mogu biti vrednovane sa pozicije distance, pa je te pojave potrebno pratiti, ali ih je nemoguće objektivno ocijeniti.

Koliko mi se čini, i turističku privredu kao i razne druge naslove zanima u prvom redu predajna narodna kultura ili, kako se ona još naziva, "izvorna kultura" ili, ako su u pitanju folklorni spomenici, "izvorni folklor".

5. Držim da se ovi naslovi upotrebljavaju pretežno krivo. Predlažem da ne upotrebljavamo naslov "izvorni folklor". Ukoliko ga upotrebljavamo, samim tim najavljujemo i onaj drugi, "neizvorni" folklor. Vjerojatno se ovime želi potcrtati razlika između folklorne građe u njenom predajnom kontinuitetu bez posrednika stranog građi, i između interpretacije građe koja je inspirirana folklorom, no koja je uvjetovana isključivo posredništvom građi strane sredine i ličnosti. Mislim da se u ovom drugom slučaju uopće ne radi o folkloru već da se tu radi o našem odnosu prema folkloru i o djelatnostima koje se služe samo vanjskim značajkama folklorne građe, autorizirajući tu građu u subjektivni kontekst. Ovako tretirana građa imat će samo svoje puno opravdanje u poruci pedagoške informacije o zavičajnoj i nacionalnoj folklornoj građi ili u umjetničkoj poruci nacionalnog kazališta ili kazališne discipline. U oba slučaja držim da ove interpretacije folklorne građe nemaju prava na legitiman naslov "folklor", već da se tu radi o društvenoj djelatnosti drugog, a ne folklornog sadržaja.

Naslov "izvorna kultura" samo će koji put, i to sve rjeđe imati svoje puno opravdanje kada je riječ o narodnoj predajnoj kulturi u njenom neposrednom i apsolutnom kontinuitetu.

Da bi pokazala svoj izvorni sadržaj određena etnografska ili folklorna pojava morala bi biti izvedena spontano i za sebe, to jest funkcionalno. Interpretirana kao obnavljanje u procesu trajanja za sebe i zbog sebe. Danas se najčešće radi o etnografskom ili folklornom nastupu kao rezultatu razvijene svijesti o vrijednosti vlastite predajne građe. Tu je isključen trenutak spontanosti, a i funkcija je već više orijentirana na vanjsku atraktivnost nego na sadržaj, iako je još pretežno okrenuta sebi. Kako se u ovom slučaju obnavljanja vlastite predajne građe radi o kulturnom kontinuitetu, nije riječ o etnografskoj ili folklornoj kopiji koja je lišena predajnog svojstva, već je riječ o sekundarnoj spomeničnoj interpretaciji građe. Riječ je o obnavljanju kao obliku trajanja etnografske građe i spomenika, uslovljenom društvenom valorizacijom. Riječ je o etnografskom ili folklornom spomeniku u vlastitoj situaciji. Ističem to posebno zato da upozorim na svoj dojam, da je zapravo ovaj proces spomeničnog valoriziranja i etnografske i folklorne građe u suvremenom društvu otvoren već davno prije nego što smo o njemu počeli organizirano raspravljati, te da danas govorimo o tom procesu kao o činjenici.

6. Spominjem dalje naslov "etnografske pojave" odnosno "folklorne pojave". Tumačim ih kao niz istovetnih dokaza predajne narodne kulture. Nešto kasnije naslovit ću etnografske i folklorne pojave prvim elementom konservatorskog rezoniranja. Etnografski spomenik, folklorni spomenik, samo je izabrani primjer između istovetnog niza dokaza. On samo omogućuje raspravljanje o spomeničnom sadržaju pojave.

Time bih iscrpila neke najosnovnije naslove i sadržaje o etnografskoj građi i spomenicima u suvremenom društvu. Raspravljajući o njima dotičemo se samoga praga konservatorske teorije i prakse prema građi predajne narodne kulture; dotičemo se praga o raspravljanju kako se predajna kultura ponaša u suvremenom društvenom kontekstu, odnosno, kako se suvremeno društvo odnosi prema dokazima te kulture u njenom apsolutnom ili relativnom prostoru i vremenu.

7. Prelazim na drugu od dvije kategorije naslovljenog rada, na kategoriju društvene zaštite predajne narodne kulture, to jest njenih dokaza, spomenika. I tu naslovljujem neke teoretske zaslade i njihove praktične sadržaje. Zanima nas posebno odnos etnološke znanosti i konservatorske nauke. Etnološka znanost kao znanost o nestatičnim, neomeđivim, nemjerljivim dokazima putova kulture, i konzervatorske nauke kao nauke o zaštiti pretežno statičnih, omeđivih, mjerljivih spomenika kulture. Da li će se pojam zaštite etnografskih spomenika suziti na već ustaljene metode konservatorskog rada do danas, oblikovane uglavnom prema spomenicima urbane kulture i utvrđene praksom pretežno povijesničara likovnih umjetnosti, ili će se praksa konservatorske nauke povesti za daljim radnim, metodskim i općim gledištima koje otvaraju novo polje konservatorskog rezoniranja, ono, obuhvaćeno istraživanjima etnološke znanosti. Da li će se ruralna kultura ocjenjivati metodikom utvrđenom za urbanu kulturu, ili će zaštita ruralne kulture tražiti novu ili razvijeniju metodiku rada adekvatnu svom sadržaju.

Za mene u tim pitanjima nema dileme, te ne samo da mislim da će zaštita etnografske građi i spomenika uznemiriti relativno utvrđene granice konzervatorskih rezoniranja, već da su te granice ulaskom etnografskih spomenika u spomeničnu obitelj zemlje već uznemirene. Etnografska služba zaštite postavlja neke nove imperATIVE u tok konzervatorskih razmatranja, a neka davno već izgovorena pitanja konzervatorske teorije i prakse ona ponovno i neodgodivo aktualizira.

Čini mi se da je već očito da će baš etnografska služba zaštite, sa sebi svojstvenim rezoniranjem o kulturi i o spomenicima kulture, izvršiti stanoviti prodor do novih granica za spomenično vrednovanje elemenata kulture. Zato sam i na početku našeg razgovora istakla misao da će u našim općim razmatranjima o složenim pitanjima kontinuiteta i razvoja kulture, konzervatorski odnos prema građi predajne narodne kulture dobiti svoje istaknuto mjesto.

Nestatični, neomeđivi, nemjerljivi dokazi putova kulture traže dinamičan tok reagiranja na njihovo postojanje to više, što su upravo oni, promjenom društvenih odnosa u našoj zemlji i u svijetu, najviše ugroženi. Metodika zaštite ovih spomenika pokazuje iz temelja novo razmišljanje o spomeniku, koje se neće odraziti samo na poziciji ruralnih spome-

nika, već će ovo rezoniranje dobiti svoju adekvatnu kvalitetu na općim gledištima o kulturi i njenim spomenicima. Osobito o nacionalnoj kulturi i njenim spomenicima, te o kategorizaciji spomenika kulture s obzirom na njihov značaj za zajednicu.

Dok metodika zaštite urbanih spomenika polazi od slučaja k općenitom, dajući slučaju velik značaj i koncentrirajući se na slučaj /spomenik/, dotle će se metodika zaštite ruralnih spomenika orijentirati gotovo isključivo na metodski princip od općenitog k slučaju, koncentrirajući se na općenito, a slučaju će /spomeniku/ dati tek položaj dokaznog teksta za općenito.

Čini mi se da bi povijest konservatorskog odnosa prema dokazima kulture mogli slikovito zamisliti kao piramidu. Od najistaknutijih, najmarkantnijih spomenika kulture, na vrhu svjetske spomenične ljestvice, misao o zaštiti spomenika kulture i o njihovoj valorizaciji tekla je prema bazi, da se tu zaustavi i da tu pronađe svoje vitalne razloge.

8. Jedno od osnovnih pitanja konservatorske službe koje aktualizira etnografska služba zaštite pitanje je definicije spomenika kulture. Sto je to spomenik kulture kojega želimo zaštititi određenom mjerom društvene intervencije? Da li je spomenik kulture predmet, objekt ili pojava koja se vrednuje mjerom spomenične vrijednosti, bez obzira da li predviđamo mogućnost pozitivnih zakonskih propisa ili je spomenik kulture predmet, objekt, pojava, koja se imenuje spomenikom zbog objektivne vrijednosti za društvo, ali samo na temelju mogućih primjena pozitivnih zakonskih propisa neposredno.

Ova se dilema može nasloviti i kao pitanje odnosa spomenične baštine i kulturne baštine. I ovo pitanje nije novo za konzervatorska razmišljanja, i ovo pitanje etnografska služba zaštite postavlja ponovno u centar pažnje. Spomenična baština, kao zbroj naslovljenih spomenika kulture u zemlji; kulturna baština kao zbroj kulturnih podataka u zemlji.

Okviru ovih pitanja priklanjaju problemi teorije i prakse na zaštiti etnografske građe i spomenika, i u okviru ovih razmatranja oni će steći svoju adekvatnu poziciju.

9. Uvjet neposrednog konservatorskog razmišljanja o općoj kulturno-povijesnoj i predajnoj građi nacionalne kulture je Zakon o zaštiti spomenika kulture. Na temelju tog zakona provodi služba zaštite u djelo tok konzervatorskog odnosa društva prema spomenicima, stižući pravo da iznosi prijedloge i argumente za razvijanje tih odnosa.

Dozvolite mi, molim, nekoliko interpretacija riječi "zaštita". Zaštita spomenika kulture, zaštita spomenične baštine /zaštita kulturne baštine uvjetno/. Općenito držim da je zaštita nekog spomenika isto što i stjecanje prava na konservatorske kategorije rada za taj spomenik. /To jest, stjecanje

prava na zakonom regulirano, osigurano kontinuirano dobivanje sredstava za ove poslove/. Te su kategorije: konzervatorska evidencija građe i spomenika; konzervatorska dokumentacija građe i spomenika; valorizacija građe i spomenika; kategorizacija spomenika; konzervatorski i zaštitni radovi; nadzor nad radovima koji spomenik čine pristupačnim javnosti.

Nadzor nad radovima koji spomenik čine pristupačnim javnosti odvija se unutar obveznog trokuta: investitor-projektant-služba zaštite. Bez obzira tko od ove trojice inicira radove, najčešće će to biti sama služba zaštite, koja će u radovima što čine spomenik pristupačnim javnosti vidjeti oblik prisutnosti spomenika u životu, nakon što je njegov vlastiti funkcionalni i spontani život odumro ili odumire.

Pitanje zaštite spomenika kulture za mene je pitanje o stjecanju prava na ove radne kategorije, te držim da ovo pravo moraju steći i oni dokazi predajne narodne kulture što čine sadržaj kulturne baštine, a koji se još danas izrijeckom ne naslovljuju izdvojenim spomenicima, ili se ovi niti neće u formalnom smislu riječi nazivati spomenicima.

U sadržajnom pojmu riječi "zaštita", smatram da zaštititi neki predmet, objekt ili pojavu znači reagirati na taj predmet, objekt, pojavu u njegovom trajanju. Zaštititi zakonom neki predmet, objekt, pojavu, značilo bi biti dužan reagirati na predmet, objekt, pojavu, u situaciji njegova trajanja.

Ti se što se za određeni predmet, objekt, pojavu stječu prava na konzervatorske kategorije rada u korist njegova adekvatnog trajanja, na temelju Zakona o zaštiti spomenika kulture, time što je na temelju tog istog Zakona društvo dužno reagirati na predmet, objekt, pojavu, u njegovoj vlastitoj i općoj situaciji, ništa nije rečeno da dotični spomenik mora postojati. Zakon o zaštiti spomenika kulture nije pisan za spomenike, da bi odredili imperativ njegova trajanja, već je Zakon o zaštiti spomenika kulture pisan za društvo da se ono na adekvatan način prema spomeniku odnosi.

Osnovni propis Zakona kojim se usklađuju odnosi društva prema spomeniku je propis, koji traži, da između spomenika i društva stoji stručnjak odnosno stručna institucija najpozvanija za dotična pitanja.

Nakon izvršene konzervatorske evidencije sa dokumentacijom, evidencije i dokumentacije koja konstatira spomenik u njegovoj subjektivnoj situaciji, nakon valorizacije i kategorizacije spomenika koja ustanovljuje objektivnu vrijednost spomenika za zajednicu, služba zaštite, to jest stručnjaci tek ustanovljuju da li dotični spomenik ima uvjeta za prisutnost u životu ili ne. Služba zaštite će na temelju podataka o spomeniku u njegovom okolišu, ustanoviti da li ima mogućnosti za njegovu prisutnost i novu namjenu in situ; ili će se taj spomenik u korist njegove zaštite izdvojiti iz prirodne sredine;

ili nema za ovaj spomenik uopće uvjeta daljeg postojanja. U posljednjem će se slučaju zaštita tog spomenika iscrpsti na njegovoj obimnoj dokumentaciji, koja će doći do izražaja u njegovoj eventualnoj rekonstrukciji.

Za etnografsku građu i spomenike, osnovno metodsko sredstvo službe zaštite bit će sporazum. Konservator etnolog morat će se do te mjere identificirati s terenom da će u imaću građe i u kazivaču građe kreirati intelektualnog suradnika za proces zaštite, sposobnog da ideju zaštite shvati i prihvati. Osnovno metodsko sredstvo za zaštitu etnografske građe i spomenika, sporazum, pokazat će se potrebnim i u radu između etnologa i općinskih fondova za kulturu te Mjesnih zajednica, Turističkih društava, Narodnih sveučilišta i drugih društvenih i političkih organizacija.

Etnolog konservator će se upoznati i sa školama dotičnog terena, s Općim poljoprivrednim zadrugama i drugim privrednim organizacijama, jer će često u njima nalaziti potencijalne investitore u korist pojedinog spomenika ili grupe spomenika, ili u korist spomenične pojave. Drugim riječima, etnolog konservator mora biti društveni radnik, vezan uz životno pulsiranje kraja o kome se radi, aktivno zainteresiran za razvoj te zavičajne općine, predlažući često projekte za koje još i nema u toj sredini pravog razumijevanja.

10. Stoga je potrebno pojam društvene valorizacije etnografske građe i spomenika odijeliti na nekoliko etapa, prije nego što se može reći da je određeno etnografsko ili folklorno dobro valorizirano, tj. zaštićeno.

Osnovni je uvjet za valorizaciju etnografske građe i spomenika postignut. Taj je sadržan u Zakonu o zaštiti spomenika kulture, a tu stručnu valorizaciju obavlja služba zaštite koja zaštitu provodi, tj. koja se prema etnografskoj građi i spomenicima odnosi s utvrđenim konzervatorskim praksama.

Stvarna će društvena valorizacija biti postignuta tek tada, kada i dotično društvo - u prvom redu općinski fondovi za kulturu i komisije Mjesnih zajednica - prihvati finansiranje projekta o vrsti zaštite /zaštitnih radova/ na spomeniku, i još dalje, kada i imalac spomenika, kazivač spomenične građe, samoupravljač tog kulturnog lokaliteta dozna i intimno doživi ideju zaštite.

Imalac spomenika, kazivač spomenične građe, samoupravljač tog kulturnog lokaliteta ista je ona osoba koju teoretičari naše opće suvremene kulture traže u naslovu potrošača kulture, i to potrošača kulture iz redova širokih narodnih masa.

Tako dugo dok taj traženi i do danas nepronađeni potrošač kulture iz redova naroda ne osjeti sam da je on istovremeno i nosilac kulture, koju on može prvo sebi pa onda i dru-

gima dokazati, tako dugo dok on ne osjeti da je kultura dio njegove svagdašnjice, ne vjerujem da će postati potrošač kulture kao što se to danas od njega očekuje u knjiškoj atmosferi kulturnih jadikovki. Biti potrošač kulture znači biti aktivno uključen u tok kulturnog procesa, a to znači i intimno doživjeti valorizaciju svog vlastitog kulturnog svijeta.

Za metodiku zaštite etnografske građe i spomenika ovo se živo pitanje kulture naslovljuje kao "faktor čovjek", nedjeljivo vezan uz spomenik, nedjeljivo prisutan u svim onim društvenim procesima koji se zovu valorizacija i prezentacija kulture i njenih dokaza.

U ovim sadržajima rada, koji će se kao koncentrični radni krugovi konzervatorskih službi nastaviti na stručnu konzervatorsku jezgru, da bi se poistovetili sa društvenom stvarnošću, vidim nove situacije etnologa u službi zaštite i nove situacije službe zaštite u društvu. U ovim potrebama društva upravo će etnolozi zauzeti istaknute pozicije, baveći se zaštitom predajne narodne kulture i projiciranjem njenih dokaza u suvremeni život.

Baveći se neposredno poslovima evidencije i valorizacije predajne narodne kulture, a surađujući s arhitektima i restauratorima na njihovoj dokumentaciji i konzervaciji, te surađujući s ekonomistima, sociolozima i pravnicima na njihovom društvenom projiciranju.

11. Jedno od najmarkantnijih pitanja za proces spomenične valorizacije etnografske građe i spomenika je pitanje odnosa kvalitete i kvantitete građe. Etnografska se građa iskazuje u neizmjernom nizu dokaza. Ona je osnovana u određenom društvenom kontekstu i traje u obnavljanju. Kako je već rečeno, ona briše granice između originala i prijepisa, prijepisa i originala.

Danas nam je još nemoguće odijeliti etnografski spomenik od građe. Čini mi se da će nedjeljivost građe od spomenika i obrnuto ostati specifikum etnografske službe zaštite u odnosu na druge službe zaštite spomenika kulture.

Za druge kulturne sadržaje u službi zaštite građa je logični uvodni sadržaj rada, dok je građa za etnografsku službu zaštite temelj rada, a čini mi se da će građa i ostati temelj tog rada. Etnografska građa - pa tek onda spomenici - ostaje temeljni redoslijed konzervatorskog rezoniranja.

Sada smo se dotakli jednog od najvažnijih pitanja etnografske službe zaštite o kome će sigurno biti još mnogo riječi. Držim da konzervatorski način mišljenja o građi predajne narodne kulture mora poći od dotične etnografske pojave. Etnografsku pojavu naslovljujem kao "niz istovetnih dokaza predajne narodne kulture". Vrednujući etnografsku pojavu koja se

iskazuje u nemjerljivom, nestatičnom, neomeđivom nizu dokaza, možemo tek vrednovati - izrijeком imenovati - pojedine spomenike i to samo kao pokazatelje spomenične vrijednosti pojave. Na način koji će u danom momentu omogućiti i svim ostalim pokazateljima pojave da se okupe u pojmu spomenične valorizacije pojave, ako to potreba zahtijeva.

Kvaliteta nekog etnografskog spomenika iskazana je, potvrđena, neizmjernim brojem istih. Bez neizmjernog broja istih spomenika ne bi ni naslovljeni spomenik bio spomenik, jer se predajna kultura mora iskazati u kvantumu. Njena zaštita traži adekvatan postupak njenom sadržaju.

Zato bih se usudila na krilaticu: "nije svaka preslica spomenik" odgovoriti ipak potvrdno. Da, svaka je preslica spomenik, tek ne možemo sve preslice izrijeком imenovati, kao što nemamo kriterija da i jednu preslicu izuzmemo iz niza spomenične valorizacije pojave. One imaju sve između sebe ista etnografska svojstva, što je jedini kriterij za utvrđivanje spomenične vrijednosti.

Prema tome, rekla bih da za sam postupak registracije ne će ipak svaka preslica biti spomenik, ali će spomenične vrijednosti biti pojava te preslice, u njenom vremenu i prostoru. Kao što ne će niti svaki rakaljski lonac biti spomenik, ali je spomenične vrijednosti praksa rakaljskog lončarstva. Ono postaje valorizirani kulturni podatak koji u svoju spomeničnu valorizaciju okuplja sve dokaze. Nije, na primjer, niti svaka "gromača" spomenik, ali je spomenične vrijednosti pojava gradnje suhozidom, suhozid u vremenu i prostoru.

Isključujući tek upravno-pravni postupak prema svakom pojedinom spomeniku, usudujem se zastupati stanovište da je svaka preslica, svaka gromača, svaki rakaljski lonac spomenik, te da se dotična spomenična pojava može dokazati samo kvantomom dokaza; i obrnuto: vrijednost svakog pojedinog etnografskog spomenika može se iskazati samo spomeničnom valorizacijom pojave.

12. Držim da ćemo morati tražiti čak i upravno-pravne, arhivske i ostale pokazatelje pojave, uz upravno-pravne, arhivske i druge pokazatelje spomenika. Međutim jedan se drugi, praktični aspekt ovog pitanja pokazuje i danas već važnim i važećim. Pri izvozu spomenika izvan zemlje, odnosno pri traženju dozvole za izvoz mogu se primijeniti i primjenjuju se kriteriji za spomenično valoriziranje pojave koji okupljaju sve dokaze dotične pojave u spomenični fundus. Tako je Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Rijeci na prijedlog Republičkog zavoda za zaštitu spomenika izradio privremeni popis etnografskih pojava kao apriorni popis predmeta, kojima bi se trebao zabraniti izvoz. To su na primjer:

svi rubovi i peče /pojava ruba i peče/;
sve kotige /pojava kotige/;

sve ruho građeno "na kline" /pojava ruha građeno "na kline"/;
sve ruho građeno "na bušt", "po susacku" /pojava ruha "na bušt", "po susacku"/;
sve ruho građeno "na ušće", "na rošćice" /pojava dotičnog ruha/;
sve ladve, čunovi monoksili /pojava čuna monoksila/;
sve škrinje s drvenim klinovima /pojava škrinja/, itd.

Tu tek usput spominjem da je tom prilikom bilo govora i o vremenskom apriornom ograničenju za izvoz predmeta koji su nastali prije određenog razdoblja. Tako je prema relativnoj vremenskoj granici predloženo da se zabrani izvoz svih predmeta importiranih u seljačku sredinu prije 1918. g.; svih predmeta proizvedenih u seoskim sredinama prije 1929. g.; svih predmeta proizvedenih u kultne svrhe prije 1941. g. te svih proizvoda obrtnog i poluobrnog zanatstva prije 1945. g., dok se za neke predmete, na primjer za muzičke instrumente, ne može utvrditi relativna vremenska granica za vrednovanje, jer se proizvode u funkciji i danas.

Naslovljujući etnografsku pojavu prvim elementom konservatorskog rezoniranja, dotičem se ovog rezoniranja sa stanovišta konzervatorskih kategorija rada.

13. Držim da bi osnovna evidencija etnografske građe i spomenika morala početi od evidencije pojave.

Etnografske su pojave interpretirane predmetima, objektima, prostorom, ponašanjem. Tek nakon izvršene evidencije osnovnih etnografskih pojava, moguće je naći kriterije za izbor onih pokazatelja pojave koji će se kao spomenični prostor, objekt, predmet, ponašanje nasloviti u dotičnom upravno-pravnom postupku kao spomenik.

Važno je uočiti da bi naša zajednička znanja o etnografskoj i folklornoj baštini u cijeloj našoj zemlji mogla dovesti do saznanja da raspolažemo s osnovnom evidencijom etnografskih i folklornih pojava. Sekundarne je važnosti da li raspolažemo s osnovnom evidencijom građe i spomenika, jer tako izvršena evidencija ne će pridonijeti problematskoj projekciji njihove zaštite. Stoga predlažem da Etnološko društvo Jugoslavije, Ogranak za SR Hrvatsku, pripremi rad na prikupljanju podataka o osnovnoj evidenciji etnografskih i folklornih pojava, te da uz suradnju svih institutskih, muzejskih, konzervatorskih i drugih stručnih radnika prezentira društvu ovaj kulturni opus.

14. Sa svrhom da se što prije pristupi najvažnijem konservatorskom radu, valorizaciji spomenika odnosno pojava. Prije nego se dotaknem ove teme konservatorskog rada koja se kao i kategorizacija mora izvršiti komparativno, te nam predstoji zajednički rad na valorizaciji i kategorizaciji

etnografske građe i spomenika, samo bih spomenula da datiranje građe mora početi od datiranja pojave pa tek onda spomenika, jer je od manje važnosti da je određeni spomenik nastao pred dva decenija na primjer, kada je taj spomenik tek dokaz za valorizaciju pojave, čije datiranje možda pada i u daleko povijesno razdoblje.

15. Valorizacija pojave predstavlja najvažniji dio konservatorskog odnosa prema građi predajne narodne kulture. Na ovom se području zbivaju bitni procesi službe zaštite prema etnografskoj i folklornoj građi, bitni za same spomenike kao i za dimanične promjene, a koje u metodu i ciljeve konservatorskog rada unosi etnografska služba zaštite.

Valorizacija pojave predajne narodne kulture uključuje valorizaciju i iste methodske postupke i za etnografske i za folklorne pojave. Sadržajni princip da se prvo evidentiraju i valoriziraju pojave predajne narodne kulture pa tek onda spomenici kao dokaz pojavi, traži, da se pronađu novi arhivski pa čak i upravno-pravni postupci koji odgovaraju pojavi a ne samo spomeniku.

Valorizacija pojava uključuje izvjestan apstraktni način mišljenja, u službi zaštite polazeći od pojave k spomeniku kao materijalnom dokazu pojave. Ovaj način rezoniranja o spomeniku sjedinjuje metodu rada i rezoniranja za etnografske spomenike i za folklorne spomenike jednako, ovim rezoniranjem obje se kategorije predajne narodne kulture dokazuju kao istovjetne.

Najčešći je prigovor pitanju društvene zaštite folklorne građe - naoko apstraktnost rezoniranja, iako će se pokazati da apstraktna vrijednost folklornih spomenika ima svoje čvršće materijalne pokazatelje. Međutim, važno je istaći i ističem, da je i za proces valorizacije etnografskih /materijalnih/ spomenika upravo ova apstraktnost rezoniranja i valoriziranja centralna tema, bez koje ne ćemo doći do pravog puta u složenom procesu zaštite etnografskih spomenika.

Dozvolite mi, molim, da usporedim valorizaciju spomenika glagolitike, na primjer, s ovim našim etnografskim pitanjima. Danas je za službu zaštite s v a k i glagoljski nalaz spomenik kulture i to zato, jer on dokazuje pismenost jednog naroda. Prvo je valorizirana p o j a v a glagoljske pismenosti /a da to nismo izrekli/, a iza toga slijedi valorizacija pojedinog dokaza kao pokazatelja pojave. Dok je ovaj slučaj valorizacije pojave, pa spomenika, rjeđi za tako zvanu urbanu spomeničnu baštinu, u ruralnoj bastini ovaj je princip temeljan i neizostavan.

16. Kategorizacija pojave prethodit će također kategorizaciji spomenika. Etnografska građa i spomenici, to jest građa predajne narodne kulture i njeni spomenici traže poseb-

ne kriterije za kategorizaciju. Ti će kriteriji doći osobito do izražaja kad je u pitanju tako zvana nematerijalna pojava predajne narodne kulture sa svojim prividno neomeđivim, prividno nestatičnim, prividno nemjerljivim dokazima.

Dok je za utvrđivanje svjetske spomenične kategorije u urbanoj kulturi kriterij ili jedan od kriterija rijetkost nalaza /amfiteatar u Puli spomenik je svjetske kategorije i zato, jer takvih spomenika ima nekoliko na svijetu/, dotle bi taj kriterij bio za spomenike predajne narodne kulture nauporabiv ili tek netipično uporabiv. Etnografski je spomenik dokaz kvantuma, inače nema etnografskog svojstva. U ovoj kategoriji spomenika možda bi za spomenike predajne kulture bolje odgovarao naslov univerzalna kategorija spomenika, s time da bi ostalo otvoreno pitanje da li je univerzalni spomenik isto što i svjetski. Za raspravu bih tek spomenula da bi takav univerzalni spomenik bio na primjer čun monoksil /pojava čuna monoksila/, jer ga se nalazi u gotovo svim kulturama. Univerzalna kategorizacija ove pojave obuhvatit će čitav dokazni niz pojave, te ono ostaje kategorizirano u kvantumu.

Po neobveznoj i proizvoljnoj shemi za kategorizaciju pojava predajne narodne kulture /na primjer: pojava suhozida - opća kultura; pojava ruba - evropska kultura; pojava brvnara - slavenska kultura; pojava kamenih kuća katnica - mediteranska kultura; pojava određenog lončarstva - regionalna kultura; pojava podignutog zabata - zavičajna kultura/ očito je, da proces kategorizacije pojava predajne narodne kulture i njenih spomenika teče obrnuto od kategorizacije urbanih spomenika /pretežno spomenika likovne umjetnosti, koji predstavljaju samostalna autorizirana djela/. Najviše ima univerzalnih etnografskih i folklornih pojava, i upravo su oni najvredniji. Najteže je izabrati zavičajni spomenik odnosno zavičajnu pojavu. Ta predstavlja najčešće samo varijantu univerzalne pojave.

Univerzalna kategorizacija pojava i spomenika služila bi se kriterijem univerzalne etnološke misli, dok se kategorizacija etnografskih pojava može obaviti i s obzirom na kulturno-povijesni kriterij i s obzirom na kriterij općeg i posebnog u kulturi predajnog narodnog života.

U nastavku prijedloga da Etnološko društvo Jugoslavije, Ogranak za SR Hrvatsku, pripremi rad na prikupljanju podataka o osnovnoj evidenciji pojava predajne narodne kulture, za koju držim da njome raspolažemo, za razliku od evidencije spomenika, predlažem da Etnološko društvo Jugoslavije, Ogranak za SR Hrvatsku pripremi rad na predvalorizaciji i pretkategorizaciji pojava predajne narodne kulture u Hrvatskoj. Ovaj rad, držim, najbolje bi se izveo na temelju podataka i iskustava Etnološkog atlasa, te kako je ovaj rad u svome temelju znanstvenog karaktera, držim da bi ga morao na svojim leđima ponijeti Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

odnosno Etnološki zavod i Katedra za etnologiju. Tu bi se etnološka i konservatorska znanost te sva druga društvena praksa za pitanja predajne kulture u suvremenom životu našli, i tu bi se pronalazili oni zajednički i oni odijeljeni putovi.

17. Prezentacija pojava predajne narodne kulture, držim, da je također radna kategorija službe zaštite. Bez obzira da li će prezentacija građe i spomenika poteći kao neposredna radna kategorija konservatorskog odnosa društva prema građi ili će se neki drugi odnos prema građi naći u obveznom radu prema konservatorskom pojmu prezentacije.

O prezentaciji pojava predajne narodne kulture, to jest o projiciranju građe i spomenika predajne narodne kulture u suvremeni život, te o samoj radnoj kategoriji konserviranja, restauriranja i rekonstruiranja građe i spomenika bit će govora u slijedećoj raspravi. Ovaj razgovor traži poseban osvrt i ovim razgovorom i raspravom ulazimo neposredno u temu o kojoj je riječ.

18. Tek na ovu temu nadovezuje se i rasprava o etnografskom ili folklornom suveniru, bilo da se radi o etnografskoj kopiji bilo da se radi o suvremenoj kreaciji na temelju kopije.